

Vi må dra nytte av mulighetene globaliseringen gir, men også selv bidra til endringene

Taler

Svein Gjedrem

Dato

16 februar 2006

Sted

Grand Hotel, Oslo

Omstendigheter

Sentralbanksjefens årstale

- 1 På vei inn i bygningen her går vi forbi en statue av skuespilleren Johannes Brun. Han arbeidet på det tidligere Christiania Teater som lå på Bankplassen. Brun var kjent av Henrik Ibsen som også arbeidet der en tid - på deltid som konsulent - etter at teatret han hadde ledet, var blitt stengt. Det var en vanskelig
- 5 tid for vår store dikter både personlig og økonomisk. Han slet med skrivevegring og fikk merke publikummets forkjærlighet for det middelmådige og det trivielle. Det ble sagt om Christiania: "O, du store, du lille By! hvad er det for en Sky af Kulde og Mismod, der ruger over dig!".
- 10 Kanskje det, men økonomisk stod det egentlig ikke så ille til i Norge. Den økonomiske fremgangen som startet i 1820-årene, skjøt virkelig fart fra midten av århundret. De britiske navigasjonslovene ble opphevet i 1849. Norske sjøfolk fikk frakte andre lands varer til og fra England. Norge ble med ett en stor eksportør av tjenester. Fra 1850 til 1880 ble tonnasje til den norske
- 15 handelsflåten nesten seksdoblet.

- Vi er også nå inne i en periode med store endringer i den internasjonale arbeidsdelingen. Internasjonal handel øker igjen vesentlig sterkere enn produksjonen. Teknologiske fremskritt og en kraftig reduksjon i kostnadene
- 20 ved flyt av varer, tjenester og informasjon har gjort det mulig.

- Handelshindre er fjernet. I de første årene etter andre verdenskrig ble tollbarrierer mellom noen få industriland bygget ned. I de senere rundene i GATT, nå WTO, har både dagsorden og antall land blitt utvidet kraftig. Nå
- 25 deltar nesten alle land som medlemmer eller observatører, og temaene favner svært vidt. I tillegg til fjerning av toll har det blant annet blitt innført tiltak mot

dumping, subsidier er fjernet, og det er inngått avtaler om tekstiler og landbruksvarer. I den runden som nå pågår, diskuteres også spørsmål knyttet til helse, miljø og utvikling.

30

Politiske endringer har forsterket utviklingen. Kina la om kursen tidlig på 1990-tallet og er nå medlem av WTO, og landets andel av samlet eksport øker kraftig. India er i startgropen.

35 Landene har store arbeidsstyrker som tilbyr sine tjenester til svært lave lønninger, og denne arbeidskraften blir tilgjengelig for virksomheter som konkurrerer på verdensmarkedene. Landsbygda i Kina har om lag like mange personer i arbeidsfør alder som hele OECD-området. Mange har lite å gjøre og søker jobber i byene.

40

Lave lønnskostnader og mer effektiv transport og kommunikasjon trekker til seg produksjon som krever stor innsats av arbeidskraft. Produksjon flyttes til Kina eller andre fremvoksende økonomier. Vi ser flere eksempler på at konkurransen om å selge tjenester som krever høy kompetanse, også øker. Det blir formidlet øyeoperasjoner mot nærsynthet i Tyrkia. Også tannbehandling og andre legetjenester selges med priser som er betydelig lavere enn her hjemme. Norsk Hydro opplyser at nesten 300 000 ingeniørtimer til Ormen Lange-prosjektet er levert av indiske ingeniører, lokalisert i India.

50 Handel i tjenester går begge veier. Norske arkitekter tegner signalbygg i fjerne strøk. Det Norske Veritas selger sine tjenester over hele verden. Bygda Fitjar er hovedsete for et selskap - Vik-Sandvik - som tegner skip for produksjon, enten det er i Europa, Asia eller Amerika. Et ITK-firma i Ølen - Omega - utvikler og installerer programvare for kunder i Baku og Dubai.

55

Nye markeder i Asia åpner muligheter for de industrialiserte landene. Ressurser blir flyttet til bedrifter som produserer varer og tjenester som krever særlig kompetanse. Virksomheter som har vært skjermet eller blir beskyttet av nasjonale reguleringer, står svakt når ny teknologi eller nye avtaler åpner for konkurranse utenfra.

60

Endringen i arbeidsdelingen påvirker nå - og for en periode - den reelle lønnsveksten i de industrialiserte landene. Faren for at virksomheter må avvikle eller flytte ut, demper kostnadene. I flere europeiske land blir i tillegg

lønnsveksten holdt nede av arbeidsinnvandring fra nye medlemsland i EU.

Økt handel har gitt økt etterspørsel etter skipsfartstjenester og gode fraktrater. Det har igjen skapt en høykonjunktur i skipsbygging. Samtidig bidrar høye
70 energipriser til store investeringer i petroleum og kraft. Verkstedindustrien får et særlig løft. Veksten i Asia gir gode priser på aluminium.

Prisene på varer vi importerer, faller i forhold til prisene på varer vi eksporterer. Vi får et bedre bytteforhold til utlandet. Prisutviklingen for olje og gass slår
75 særlig kraftig ut, men også fastlandsøkonomien har hatt en stigning i bytteforholdet.

Vi skiller oss ut fra våre nordiske naboland. Salg av svenske og finske høyteknologiprodukter øker sterkt i volum, men prisene faller. Dansk
80 næringsliv står på flere bein og har samlet en jevn utvikling.

Som konsumenter nyter vi godt av at prisene på mange importvarer faller, for eksempel prisene på klær. Prisene steg lenge med rundt 3 prosent i året, men siden 1995 har de årlig falt med om lag 6 prosent. Dette knekkpunktet faller i
85 tid sammen med at restriksjoner på handel med tekstiler ble tatt bort, og det faller i en periode med rasjonaliseringer i norsk handel. Kinas medlemskap i WTO har siden gitt et ekstra fall i prisene.

Internett gjør det lettere å sammenligne priser, og prismarginene i alle sektorer
90 blir presset.

Verdens finansmarkeder er også i endring. Teknologiske fremskritt, økt handel og friere regler har økt flyten av kapital over landegrensene. Virksomheter i et land er nå i vesentlig større grad eid fra utlandet. Samtidig plasseres sparemidler
95 oftere i andre land. Favoriseringen av investeringer i eget land har minnet.

De siste årene har de langsiktige rentene falt. Lav og stabil inflasjon i flere land har bidratt. Investorer trenger i mindre grad å gardere seg mot høy prisvekst. Land i Asia og land som eksporterer olje, ønsker å spare mye. Samtidig er det
100 liten investeringsvilje i flere industrialiserte land. Det trekker rentene ned. Lave kortsiktige renter og mye penger i omløp bidrar trolig også til lave langsiktige renter.

105 Utviklingen i rentene og god vekst har gitt en kraftig økning i kursene i aksjemarkedene de senere årene. Samtidig øker bolig- og eiendomsprisene sterkt i mange land.

110 Lave renter, sterkt stigende aksjekurser og eiendomspriser, samt de høye råvare- og energiprisene er trolig et utslag av konjunktorene og kan derfor være forbigående. Endringer i den internasjonale arbeidsdelingen, de integrerte finansmarkedene og den økte konkurransen i brede vare- og tjenestemarkeder er mer varige.

115 Globaliseringen og konjunktorene har fart snilt med norsk økonomi. Få land vinner så mye som Norge - og taper så lite - på friere handel av tjenester og varer og på flyt av arbeidskraft over landegrensene.

120 Etter nær to tiår med høy inflasjon stabiliserte prisstigningen seg i svært mange land på 1990-tallet. Den årlige prisstigningen i industrilandene var 13 prosent ved starten av 1980-årene. I løpet av det neste tiåret kom den ned i under 2 prosent. De fleste sentralbanker retter i dag pengepolitikken inn mot å holde inflasjonen lav og stabil.

125 Den praktiske gjennomføringen kan variere, men målet om prisstabilitet er felles. Lav og stabil inflasjon har bidratt til god vekst i verdensøkonomien de siste årene. Til tross for stigende oljepriser, internasjonale konflikter som har skapt usikkerhet, og andre forstyrrelser, har utslagene i prisstigning og produksjon vært moderate.

130

Også i Norge var oppfatningen på 1960- og 70-tallet at vi kunne oppnå høy vekst og lav arbeidsledighet dersom vi bare var villige til å akseptere noe høyere inflasjon. Men etter hvert ble det erkjent at det ikke gikk. Forskningsjef Odd Aukrust i Statistisk sentralbyrå uttalte i 1980 om utviklingen i norsk økonomi:

135 "Dessverre er det denne gang enda mindre grunn til optimisme.

Konkurrenseevnen til norsk industri ser ut til å bli svakere i året som kommer. Nøkkelproblemet er at ingen har styring på prisutviklingen. Med en inflasjon på ca. 10 prosent i året, er det ingen som tør investere i tiltak som kan stoppe denne priskarusellen."

140

Gjennom pengepolitikken tok myndighetene fra andre halvdel av 1980-årene styring over inflasjonen.

145 Ved inngangen til 1990-årene var prisstigningen kommet ned, og siden 1988 har prisstigningen vært 2½ prosent i gjennomsnitt. Studier av prisutviklingen for alle varer og tjenester, viser at det skjedde et brudd og et varig skift i prisdannelsen rundt 1988. Vi gikk fra en periode med høy og ustabil inflasjon til den perioden som vi fortsatt er inne i, med lav og stabil inflasjon.

150 Det kostet å få inflasjonen ned. Norsk økonomi var i årene fra 1988 til 1992 i den dypeste lavkonjunktoren i etterkrigstiden. Men veksten tok seg raskt opp, og samlet ble 1990-tallet et gyllent tiår. Det ser også ut til at det tiåret vi nå er inne i, blir godt. Et grunnlag ble lagt da norske myndigheter tok styring over
155 inflasjonen.

Utviklingen de siste 40 årene illustrerer at det viktigste bidraget pengepolitikken kan gi til en god økonomisk utvikling på lang sikt, er lav og stabil inflasjon. Det gir økonomien et nominelt ankerfeste.

160 Lav og stabil prisvekst gjør det lettere for aktørene å skille endringer i relative priser fra endringer i det generelle prisnivået. Prisene blir bedre bærere av informasjon. Alan Greenspan har sagt at prisstabilitet har vi "når husholdninger og foretak som tar beslutninger om konsum og investeringer, trygt kan se bort
165 fra mulighetene for en vedvarende økning eller et fall i det generelle prisnivået." Det strekker alle land seg etter i pengepolitikken.

Når det er tillit til inflasjonsmålet, kan pengepolitikken også bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting.

170 Norges Bank legger til grunn at inflasjonsstyringen skal være fleksibel, slik at både variasjon i inflasjon og variasjon i produksjon og sysselsetting blir tillagt vekt når vi setter renten.

175 Erfaringene kan tyde på at forventningene om fremtidig inflasjon holder seg stabile selv om prisstigningen svinger en del, så lenge renten brukes aktivt for å dempe utslagene. Pengepolitikken kan ikke finstyre utviklingen i økonomien, men hindre de største utslagene når økonomien blir utsatt for forstyrrelser. I enkelte situasjoner kan det være riktig å gardere seg mot spesielt ugunstige
180 utviklingstrekk.

Når prisstigningen i en periode avviker vesentlig fra målet, vil renten settes med sikte på at den gradvis bringes tilbake, slik at vi unngår unødige svingninger i produksjon og sysselsetting. Gjennom 1990-tallet holdt prisstigningen seg stort sett i området $1\frac{1}{2}$ - $3\frac{1}{2}$ prosent. Variasjonen har økt litt de siste årene. I en periode med økt flyt av arbeidskraft over landegrensene, store teknologiske fremskritt, endringer i konkurranseforhold og nye handelsmønstre må vi med vår svært åpne økonomi kanskje godta noe større utslag i inflasjonen og avvik fra målet, slik vi har sett de siste to-tre årene.

Selv om den økonomiske veksten har vært god de siste 15 årene, har konjunktorene skiftet. Et klart oppsving i årene fra 1993 til 1998 ble avløst av en periode med mer dempet vekst og et mildt tilbakeslag i 2002 og inn i 2003. Siden sommeren 2003 har norsk økonomi igjen vært i en klar oppgang.

Lønnsutviklingen gjenspeiler og påvirker konjunktorene. Den sterke veksten i sysselsettingen på 1990-tallet førte til en stigning i lønnskostnadene, som igjen bidro til dempet vekst. Den moderate lønnsveksten de senere årene går hånd i hånd med en sterk konjunkturoppgang.

Den gode veksten i norsk økonomi har fortsatt i inneværende år. Lave renter, økte petroleumsinvesteringer og sterk vekst ute har vært de viktigste drivkreftene. De lave rentene bidro i starten av oppgangen til høy vekst i det private forbruket og i boliginvesteringene. I fjor var det god vekst også i eksporten og i investeringene i bedriftene. Det er nå en bred oppgang i etterspørselen etter varer og tjenester. Men det har tatt tid før sysselsettingen tok seg opp. Det skjer nå.

Inflasjonen har økt noe, men er fortsatt svært lav, selv $2\frac{1}{2}$ år etter at konjunktorene snudde. Fortsatt holdes prisveksten nede av fall i prisene på importerte konsumvarer, økt konkurranse i flere markeder og av at vi er i en periode med lavere nominelle lønnstillegg.

Utviklingen i prisene på konsumvarer de siste to-tre årene er et resultat av gunstige trekk ved norsk og internasjonal økonomi. Den lave inflasjonen går sammen med vekst i realinntektene og produksjonen. Det er altså ikke svikt i etterspørsel, aktivitet og sysselsetting som ligger bak.

Tilfanget av arbeidskraft og produksjonsutstyr setter på kort sikt en ramme for

225 hvor mye norske virksomheter kan produsere. Når produksjonen nærmer seg denne grensen, vil lønns- og prisveksten tilta. For en åpen økonomi som den norske, er denne grensen vag. Vi kjøper et stadig større spekter av varer og tjenester utenfra. Produksjon av varer beregnet på det norske markedet kan skje ute. Tjenester kan også leveres av produsenter i andre land.

230 Norske bedrifter søker ikke lenger etter arbeidskraft bare her hjemme. Andre nordiske land er en viktig kilde. I fjor ble det i tillegg utstedt mer enn 30 prosent flere arbeidstillatelser enn året før. En stor del av disse kom fra de nye EU-landene. Servitøren fra Sverige, den polske snekkeren, morellplukkeren fra Litauen, tannlegen fra Iran og legen fra Sri Lanka flytter kapasitetsgrensene i norsk økonomi.

235 Likevel, mange tjenester skal leveres og må utføres i Norge. Vi ønsker heller ikke å drive konkurranseutsatte virksomheter ut av fastlandsøkonomien. Forskjeller i språk og kulturell bakgrunn setter grenser for hvor raskt utenlandsk arbeidskraft kan settes inn. Og tilgangen kan bli mindre når de svenske og polske økonomiene nå vokser sterkt. Norske krav til kompetanse og
240 godkjenningsrutiner demper også konkurransen. Lover og vedtak om bruk av minstetariffer kan begrense flyten av arbeidskraft.

Vi har holdepunkter nå for at utnyttningen av kapasiteten øker i deler av norsk økonomi.

245 Ledere i norske industribedrifter rapporterer at de ikke har mye ledig arbeidskraft, utstyr og lokaler. Tre av fire bedrifter i bygg og anlegg oppgir at de ikke lenger har ledig kapasitet. Det lyses ut stadig flere ledige stillinger. Det blir meldt om knapphet på håndverkere, prosjekt- og arbeidsledere, ingeniører og fagarbeidere.

Selv om kapasitetsutnyttningen øker, er det ikke synlige inflasjonstegn. Marginene i næringslivet holdes nede av økt konkurranse. Lønnsveksten er fortsatt så lav at den styrker virksomhetene og sysselsettingen. Men vi har
255 tidligere erfart at kostnadsstigningen raskt kan tilta. Oppgjørene i 2004 og 2005 ga en moderat lønnsvekst. Det er nå tegn til økte lokale tillegg i enkelte næringer. Tilleggene øker trolig i yrker hvor lønn er knyttet direkte til resultatene. Kommuner og offentlige virksomheter har fått økt sine inntekter markert, og det kan lett gli over i økte lønnskostnader. Arbeidsmarkedet er likevel ikke så

stramt at det er stor risiko for at lønnsveksten tiltar vesentlig i inntektsoppgjøret til våren. Dessuten har arbeidstakerorganisasjonene fått gjennomslag for endringer i lover og regler på arbeidsmarkedet, og det reduserer trolig risikoen på helt kort sikt for lønnstillegg som svekker produksjonen.

265

Lønnsdannelsen i Norge har vært preget av at ganske lange perioder med moderate nominelle tillegg og stigende sysselsetting ender med at kostnadsstigningen - gjerne som følge av arbeidstidsreformer - tar seg kraftig opp, og sysselsettingen viker. Utviklingen i lønnskostnadene og oppgjørene i 270 1974 og 1975, i 1986 og 1987 og i perioden mellom 1998 og 2002 la grunnlag for senere svikt i produksjon og sysselsetting. Når vi setter renten, må vi løpende vurdere hvordan vi skal ta høyde for risikoen for et nytt kostnadsløft når arbeidsmarkedet strammes til.

275 I pengepolitikken veier vi hensynet til å stabilisere inflasjonen nær 2½ prosent over tid mot hensynet til stabil vekst i produksjon og sysselsetting. Med lav inflasjon har vi valgt å holde renten på et lavt nivå og tidvis vurdert en enda lavere rente. Men med god vekst i norsk økonomi siden sommeren 2003 har vi i stedet valgt å bruke noe tid på å bringe inflasjonen tilbake mot målet.

280

Husholdningenes gjeld har økt kraftig siden midten av 1990-tallet. Samtidig har boligprisene økt markert. Utviklingen i gjelden gjennom 1990-tallet kan vi trolig delvis se på som en forsinket tilpasning til dereguleringen av bolig- og kredittmarkedene på 1980-tallet, etter at mange husholdninger brente seg like 285 etter oppmykningen. Samtidig har kredittmarkedet blitt dypere. Nye låneprodukter har kommet til, og det er lettere å få lån. Låntakere kan velge nedbetalingsprofil. Friere kreditt- og boligmarkeder gjør det mulig for folk å etablere en høy boligstandard tidlig i det voksne livsløpet og å tære på denne kapitalen sent i livet. De siste årene har det vært god vekst i husholdningenes 290 inntekter, de har svært stor fremtidstro, og de opplever trolig inntektsløftet som permanent. Det kan ha gitt en ytterligere stigning i boligpriser og gjeld. I tillegg bidrar nå de lave realrentene.

295

Vi har begrenset mulighet til å bremse de strukturelle endringene som skjer når husholdningene øker sin gjeld over flere år for å investere i boliger og andre eiendommer og aktiva. En rente som er tilstrekkelig til effektivt å bremse denne tilpasningen, ville samtidig hatt uheldige virkninger på aktiviteten i økonomien. Men husholdningene er mer sårbare når gjelda er høy. Lange perioder med sterk

300 vekst i formuespriser og gjeld kan være en kime til senere ustabilitet i produksjon og sysselsetting.

Vi tror at det husholdninger og bedrifter venter om utviklingen i renten, betyr mer enn det aktuelle nivået når de låner og investerer.

305

Norges Bank gjør kjent sitt syn på utsiktene for norsk økonomi og for renten. Nå tilsier utsiktene for produksjonen og inflasjonen at renten gradvis - i små og ikke hyppige skritt - bringes opp mot et mer normalt nivå. Det er usikkerhet i den økonomiske utviklingen. Vi viser usikkerheten for renten fremover med det skyggelagte feltet, som er ment å fange opp utfallet med 70 prosent sannsynlighet.

310

Konsekvensen for to familier av økt rente er illustrert i denne figuren. Begge består av to voksne og to barn. Den ene har en bruttoinntekt på 800 000 kroner og 2 millioner kroner i gjeld. Den andre har en inntekt på 600 000 kroner og 1½ millioner kroner i gjeld. Her viser vi hvor stor andel av inntekten de to familiene sitter igjen med når basisutgifter, renter og avdrag er betalt. Familien med en inntekt på 800 000 kroner kan rimelig greit håndtere en gjeld på 2 millioner selv etter at renten har økt med tre prosentenheter. Familien med den laveste inntekten får det knapt. Det vil kreve utsettelse av avdrag, og selv om de skulle slippe avdragene noen år, vil de ha lite å gå på når basisutgiftene er betalt. For å få større handlingsrom må familien eventuelt skaffe seg økte inntekter eller redusere boligforbruket og kvitte seg med gjeld.

315

320

325

Begge familier vil være sårbare dersom ett familiemedlem mister arbeidsinntekt og i stedet må over på trygd. Med et bortfall av inntekt på ti prosent vil også familien med det høyeste inntektsnivået måtte tilpasse utgiftene vesentlig.

330

De to familiene har høyere gjeld enn gjennomsnittet, men en slik gjeld er ikke helt uvanlig.

For de fleste husholdninger vil det imidlertid være ganske enkelt å dekke de gradvis økte renteutgiftene.

335

Utsiktene for norsk økonomi er gode. Produksjonen har tatt seg opp, men ennå ikke så mye at det er synlige inflasjonstegn. Så lenge prisene stiger lite, vil det være riktig å ha en lav rente. Men når kapasitetsutnyttningen øker, må renten

gradvis videre opp mot et mer normalt nivå.

340

Til tross for at prisveksten en periode har avveket fra målet, er det ikke tegn til at aktørene i det økonomiske livet har endret syn på fremtidig inflasjon.

345

Forventningene er stabile. Når husholdninger og foretak tar beslutninger om sparing og investeringer og setter priser, kan de trygt se bort fra muligheten for vedvarende markert økning eller fall i det generelle prisnivået. Næringslivet kan legge til grunn at lønns- og kostnadsveksten ikke vil vende tilbake til nivået fra 1970- og 80-tallet. Arbeidstakerne vet at tillegg i lønn ikke vil bli spist opp av inflasjonen. Målet om lav og stabil inflasjon er troverdig.

350

Våre virksomheter har fått adgang til nye markeder og blir i større grad utfordret av andre. Nye virksomheter vokser fram, samtidig som andre innskrenker og legger ned.

355

Vi har nå bak oss 15-20 år med ganske god makroøkonomisk styring. Det gir et godt utgangspunkt for vekst i norsk økonomi. Banksystemet og verdipapirmarkedene er fullgodt utviklet. Det er stort sett bare ulønnsomme prosjekter som mangler finansiering og kapital. Ved oppkjøp snur nye eiere opp ned på dårlig drevne virksomheter. I Norge som i andre industrialiserte land er retten til egen eiendom godt beskyttet. Det er et konkurransefortrinn, og et grunnleggende vilkår for at en markedsøkonomi skal kunne fungere over tid.

360

365

Vi liker å mene at utdanningsnivået i arbeidsstyrken er høyt og finner for så vidt støtte i OECDs undersøkelser. Skattereformene i 1992 og 2006 bidrar til at vi finansierer velferdsstaten på en temmelig effektiv måte. Infrastrukturen utvikles. Den sikkerhet som vårt velferdssystem gir, gjør det lettere enn i mange andre land å omstille virksomheter. I likhet med andre nordiske land praktiserer vi spillereglene i arbeidsmarkedet i det vesentlige slik at de ikke hindrer omstillinger.

370

Vi lærte mye om gode og mindre gode omstillinger på 1970- og 1980-tallet. To lokalsamfunn som har måttet legge om, er Kongsberg og Notodden.

375

Hjørnesteinsbedriftene i de to byene måtte nedbemanne kraftig. Det gikk godt på Kongsberg. Da Kongsberg Våpenfabrikk stod overfor en mulig konkurs og ble omstrukturert i 1987, ble forsvarsvirksomheten videreført, mens all sivil virksomhet ble splittet opp og solgt. De nye selskapene og avleggere i Horten,

380 Stjørdal og Egersund har god vekst og lønnsomhet. Flere av bedriftene er blitt ledende på sine områder. God tilgang på spisskompetanse i tekniske fag har vært viktig for at bedriftene har kunnet omstille seg.

385 På Notodden gikk det tyngre. På 1950-tallet sysselsatte Tinfos Jernverk og Norsk Hydro mer enn 1500 industriarbeidere. Mot slutten av 1960-årene startet nedbemanningen. Nå er prosessindustrien nedlagt. Mange yrkesaktive pendler ut av kommunen, blant annet til Kongsberg. Andelen av befolkningen som er ufør eller på ulike arbeidsmarkedstiltak, ligger over gjennomsnittet for landet. Grunnlaget for å etablere ny virksomhet har ikke vært like godt som på Kongsberg, men det er nå endelig tegn til at utviklingen snur til det bedre.

390 Staten eide Kongsberg Våpenfabrikk alene. Av mange ble dette sett på som en garanti for videre drift. Selskapet måtte stadig ha påfyll av statlig kapital etter dårlige resultater. Da staten valgte å la bedriften gå til gjeldsforhandlinger, var det også et viktig veivalg i utøvelsen av statlig eierskap. Krav til overskudd disiplinerte de nyetablerte selskapene. Samtidig førte oppsplitting til at 395 kunnskap og verdier ble synlige.

Statens eie i norsk næringsliv er fortsatt omfattende, men forvaltningen av eierskapet er lagt om etter erfaringer fra Kongsberg, og fra Mo i Rana, Sulitjelma og Syd-Varanger. Eierstyringen skjer gjennom vedtak i generalforsamling og 400 etter innstillinger fra valgkomité, og styre og ledelse kan drive selskapene med mål om å øke verdiene. De statlige selskapene er underlagt akkurat samme markedsdisiplin som andre, med krav til avkastning og kontinuerlig omstilling og utvikling. Det er da også bare slik selskap kan unngå å stagnere.

405 Gjennom oljefondet eier staten aksjer for over 500 milliarder norske kroner, fordelt på nær 3 500 selskaper i over 30 land. Her er det tale om en minoritetsinteresse. Mens det langsiktige eierskapet i statsselskaper krever disiplin i eierutøvelsen og avstand til løpende beslutninger, er utfordringen i oljefondet å hevde minoritetsinteresser og å bidra til at styringen av selskapene 410 er åpen. Her kan vi bygge på internasjonalt anerkjente prinsipper fra OECD og FN.

Omstillinger i statsbedrifter og næringslivet ellers har bidratt til mer effektiv bruk av arbeidskraft, kapital og andre ressurser.

Internasjonale sammenligninger tyder på at Norge produserer ganske effektivt - også i andre sektorer enn olje og gass. Sammenligninger viser at både Norge og Europa lenge halte innpå USA. For Norges del utviklet produktiviteten seg særlig godt ved inngangen til 1970-tallet. Veksten var svakere fra midten av 1970-tallet og fram til starten av 1990-tallet, men har siden tatt seg noe opp igjen.

Utviklingen har vært svakere i mange europeiske land det siste tiåret. Særlig omstillingene i varehandelen og finansnæringen har gått saktere i Europa enn i USA. Utviklingen i Norge likner her mer på den amerikanske. Når produktivitetsveksten øker hos oss, er det først og fremst varehandel, post, tele og bank som bidrar.

To forhold synes å være viktige for vekst:

For det første: I områder og virksomheter i tilbakegang kan motgang utløse kreativitet når selskaper splittes opp og nye eiere trår til. Og for det andre: For å høste fordelene av ny teknologi må virksomhetene raskt kunne tilpasse arbeidsstokken.

Men, mer grunnleggende henger evnen til vekst og omstilling nøye sammen med kunnskap. Europeiske undersøkelser tyder på at viten om naturvitenskap og teknologi er god i den voksne befolkningen. Undersøkelser blant skoleelever og studenter gir ikke et like positivt bilde. En rapport fra Norsk Matematikkråd viser at kunnskaper i matematikk hos nye studenter ved universiteter og høyskoler har gått sterkt tilbake de senere årene. Også de faglig mest dyktige studentene skårer mye lavere enn før. Her er det illustrert med prosent riktige svar for tallregning og prosentregning, men vi finner tilsvarende for andre deler av faget. Norge tar en økonomisk risiko når vi lar kompetansenivået forvitte slik.

Men - for å se lysere på det: Vi har jo tidligere erfart at negative trender kan snus på svært viktige områder av samfunnslivet.

Vår viktigste ressurs er arbeidskraften. Andelen av befolkningen som er sysselsatt, er høy i Norge. Det skyldes at mange ønsker å delta, og at de aller fleste får jobb.

Men det norske arbeidsmarkedet har også sine svake sider. Vi jobber færre timer per år enn i USA og resten av Europa. Både i Norge og i resten av Europa forklarer lengre ferier og kortere arbeidsdager fallet i antall arbeidstimer. Normalarbeidsåret er kort i Norge, men på den andre siden har vi også et større
460 innslag av deltidsarbeidende enn i andre land. Adgangen til slik arbeidstid har lenge gjort det lettere for kvinner og for unge arbeidstakere å komme inn i arbeidslivet.

Inntektsnivået i Norge har steget. Mange vil ønske å ta ut deler av økningen som
465 mer fritid, i form av kortere arbeidsdager eller lengre ferier. Og det har skjedd. Dessuten pensjonerer vi oss stadig tidligere. Forventet pensjoneringsalder er nå under 60 år. Det er da tatt hensyn til uføretrygding. Samtidig lever vi lenger, og vi tar fri en stadig større del av livet.

470 De store etterkrigskullene når først fram til ordinær pensjoneringsalder etter 2012, men nærmer seg nå alderen for å kunne gå av med AFP. Velger de å bruke ordningen slik den benyttes i dag, vil det være 16 000 flere AFP-pensjonister om seks år. Tilsvarende vil aldringen av befolkningen gi 41 000 nye uførepensjonister.

475 Insentivene som ligger i pensjonsregler, stønader og skatter inviterer til tidlig pensjonering. Pensjonsreglene gjør det dyrt for virksomhetene å ansette eldre arbeidstakere. Den lønnsutviklingen den enkelte ser som riktig over livsløpet, kan dessuten avvike fra den utviklingen i yteevne arbeidsgiveren tror på.

480 Grunnproblemet synes å være at den enkelte ikke i tilstrekkelig grad stilles overfor de samfunnsøkonomiske kostnadene ved fritid og tidlig pensjonering. De enkelte virksomheter møter heller ikke riktige insentiver.

485 Arbeidskraften er så visst vår viktigste nasjonale ressurs. Men landet har også en stor petroleumsformue. Statens andel består dels av verdien av petroleum under havbunnen og dels av en finansiell formue i det som nå heter Statens pensjonsfond - Utland, for de fleste kjent som oljefondet.

490 Det er misvisende å se på kontantstrømmen fra petroleumsvirksomheten som en inntekt, slik det gjøres i budsjetter og regnskaper. Samfunnsøkonomisk er det riktig å se på plasseringen av kontantstrømmen i oljefondet som en måte å flytte en formue fra en konto til en annen - fra petroleum til verdipapirer i utlandet.

495 Ved omplasseringen sprer vi risiko.

Vi er i en fase med høy olje- og gassproduksjon, og prisene er gode. Det blir derfor overført mye midler nå fra den ene kontoen til den andre. Sammen med god avkastning har det ført til at verdien av oljefondet vokser raskt og kan
500 komme til å vokse slik også i de nærmeste årene fremover.

Fondet nærmer seg nå ett BNP og kan nå to i løpet av det neste tiåret. Vi bygger da på at oljeprisen holder seg høy de nærmeste årene for deretter å falle ned mot 30 dollar per fat. Erfaringer har vist at både prognoser for oljeproduksjon og
505 oljepriser er svært usikre.

Staten har lagt til grunn en normal reell avkastning på 4 prosent for sitt uttak fra fondet til å finansiere løpende utgifter. Med uttak etter en slik regel vil avkastningen kunne komme til å finansiere over 15 prosent av statens utgifter
510 om ti år. Vi får altså svært mye igjen for å forvalte oljeformuen godt.

Avkastningen er en fremtidig inntekt vi gir slipp på hvis vi tærer på formuen i dag. Men selv med disse inntektene må over 80 prosent av utgiftene dekkes fra andre kilder. Og finansieringen av de store pensjonsutgiftene som begynner å løpe etter 2012, vil i alle fall bli svært krevende.

515 Oljefondet har en forsiktig investeringsstrategi, med bred spredning av risiko, og det ventes 4 prosent reell avkastning på lang sikt. Det er eksempler på bedrifter og investorer som over tid oppnår langt høyere avkastning på sin kapital. Men det er da viktig å huske at for hver vellykket investor som oppnår høy
520 avkastning, finnes det mange andre med samme ambisjon og risikovilje, men med verre resultat og konkurser på rullebladet. Oljefondet kan ikke ta sjansen på å havne i den dårlige gruppen.

Globaliseringen av finansmarkedene gir fondet gode muligheter til å plassere og
525 å spre risiko. Men vi kan likevel ikke gardere oss mot store årlige svingninger i verdien av formuen. Vi investerer i de internasjonale aksjemarkedene hvor kursene svinger mye. Det er også disse svingningene som gjør at plasseringer i aksjer over tid gir bedre avkastning. Det beste året i fondets historie så langt var 2003, med en reell avkastning på 11 prosent. Det stod i skarp kontrast til
530 resultatet året før, som var -6 prosent.

Bruken av avkastningen av fondet må derfor jevnes ut over tid for å unngå at

hendelser i internasjonale kapitalmarkeder forplanter seg til norsk økonomi.

535

Med Peer Gynt tegnet Henrik Ibsen et lite flatterende bilde av nordmannen som reiste ut og gjorde gode penger, men var seg selv nok. Til slutt sto han tilbake ribbet for gods og gull.

540 Ibsen selv reiste ut. Den norske naturen og væremåten lå bak hans diktning. Men det var først i møtet med andre strømninger og tankesett at han gjorde om erfaringene han bar med seg, til dikting i verdensklasse.

I dårekisten der hver var seg selv aldeles forbannet, ei hadde sans for andres
545 ideer, men lukket seg inne i selvets tønne, ble Peer Gynt kronet til selvets keiser. Da roller ble snudd rundt og vokterne protesterte, var svaret fra Begriffenfeldt - dårehusets forstander: "Når verden snurrer, så snurrer vi med".

Det er en holdning vi synes lite om. Vi skal ikke snurre hjelpeløst med. Vi skal
550 dra nytte av mulighetene globaliseringen gir, men da også selv bidra til endringene.

Takk for at dere ville høre på.

555

Kilde

www.norges-bank.no

Emner

Årstale, Økonomi

560

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/vi-ma-dra-nytte-av-mulighetene-globaliseringen-gir-men-ogsa-selv-bidra-til-endringene>

565

570